

UTICAJ RASTA TURISTIČKIH POSJETA NA EKONOMSKI RAST FEDERACIJE BOSNE I HERCEGOVINE

THE INFLUENCE OF THE GROWTH OF TOURIST VISITS ON THE ECONOMIC GROWTH OF FEDERATION OF BOSNIA AND HERZEGOVINA

dr. sc. MEHMEDALIJA HADŽOVIĆ, redovni profesor

Univerzitet "Džemal Bijedić", Ekonomski fakultet, Mostar

dr. sc. IRMA ĐIDELIJA, docent

Univerzitet "Džemal Bijedić", Ekonomski fakultet, Mostar

dr. sc. HARIS OMERIKA, docent

Univerzitet "Džemal Bijedić", Ekonomski fakultet, Mostar

Sažetak: Privreda Federacije Bosne i Hercegovine je do '90-ih godina bila zasnovana na realnim, odnosno proizvodnim sektorima koji su zapošljavali veliki broj radnika, te bili generatori ekonomskog rasta. Međutim, takvih preduzeće više nema na području FBiH, te je potrebno pronaći odgovarajuće alternative koje će umanjiti negativan uticaj nepostojanja ranijih generacija ekonomskog rasta. U tom kontekstu, treba posmatrati svjetske trendove značaja turizma na rast i razvoj nacionalnih ekonomija. Cilj ovog istraživanja bio je utvrditi da li povećanje broja turista u Federaciji Bosne i Hercegovine utiče na njen ekonomski rast. U analizu su uključeni pokazatelji bruto društvenog proizvoda Federacije Bosne i Hercegovine i ukupnog broja turista u FBiH za period od 2008. do 2018. godine. Kako bi se testirala postavljena hipoteza da rast broja turista u FBiH statistički značajno utiče na rast njenog GDP-a koristila se metoda najmanjih kvadrata. Rezultati istraživanja pokazuju da je rast GDP-a Federacije Bosne i Hercegovine pod statistički značajnim uticajem rasta broja turista u FBiH, koeficijent determinacije iznosi oko 94%.

Ključne riječi: turizam, ekonomski rast, Federacija Bosne i Hercegovine, GDP

Abstract: Until the 1990s, the Federation of Bosnia and Herzegovina's economy was based on the real, that is, manufacturing sectors that employed a large number of workers and were generators of economic growth. However,

such enterprises are no longer in the FBiH, and appropriate alternatives need to be found that will reduce the negative impact of the absence of earlier economic growth generators. In this context, world trends in the importance of tourism to the growth and development of national economies should be observed. The aim of this research was to determine whether the increase in the number of tourists in the Federation of Bosnia and Herzegovina is affecting its economic growth. The analysis includes indicators of the gross national product of the Federation of Bosnia and Herzegovina and the total number of tourists in the FBiH for the period from 2008 to 2018. To test the hypothesis that the growth of the number of tourists in the FBiH has a statistically significant effect on the growth of its GDP, the least squares method was used. The survey results show that the GDP growth of the Federation of Bosnia and Herzegovina is significantly influenced by the increase in the number of tourists in the FBiH. The increase in the number of tourists in the Federation of Bosnia and Herzegovina was explained by about 94% of the variability of the Gross Domestic Product of the FBiH.

Keywords: *tourism, economic growth, Federation of Bosnia and Herzegovina, GDP*

UVOD

Posmatrajući globalni aspekt nekoliko posljednjih dekada može se konstatovati da turizam i putovanja značajno doprinose rastu i razvoju svjetske ekonomije. Prema tome, turizam ima važnu ulogu u podržavanju ekonomskog rasta i razvoja, u održavanju zaposlenosti i ostvarivanju deviznih priliva. Tokom 2018. godine prilivi po osnovu noćenja stranih turista u Bosni i Hercegovini su iznosili 1,56 milijardi KM.¹ Također, internacionalni turizam je rastao po stopi nešto višoj od stope rasta svjetske ekonomije i što je zanimljivo stopa rasta je nastavljena za vrijeme i poslije finansijske krize iz 2008. godine.

U razdoblju poslije Drugog svjetskog rata internacionalni turizam je praktično postojao u Evropi i Sjevernoj Americi. Od '70-tih godina regije Azija-Pacifik, Afrika i Bliski istok također ostvaruju značajan dio ino turizma. No, na Evropu i dalje otpada više od polovine ino turizma, mjereno i brojem dolazaka ino turista i prihodima od turizma.² Prema podacima Svjetske turističke organizacije tokom 2018. godine u svijetu je zabilježeno 1,4 mlrd turističkih dolazaka, što je predstavljalo povećanje za 6% u odnosu na 2017. godinu, dok se u isto vrijeme bilježi stopa rasta

¹ Centralna banka, Izvještaj za 2018. godinu, str. 33.

² Ekonomski institut Sarajevo (2010), Studija turističkih potencijala Grada Mostara, Sarajevo, str. 75

globalne privrede od 3,7%. Svjetska turistička organizacija procjenjuje rast turističkih putovanja tokom 2019. godine do 4%. Navedeno jasno ukazuje da i u globalnim okvirima turizam predstavlja najsnažniji pokretač rasta i razvoja, te mu treba pristupiti sa pažnjom i na održiv način.

U prilog ranije navedenoj tvrdnji kako se na EU odnosi polovina ino turizma, ide podatak da je tokom 2018. godine Evropa zadržala prvo mjesto u svjetskim regijama, sa ukupno oko 50% svih međunarodnih dolazaka ili u nominalnom iznosu 713 miliona, što također predstavlja porast od 6% u odnosu na 2017. godinu. Taj rast, kako navodi Svjetska turistička organizacija, rezultat je prije svega značajnijih rezultata u južnoj i mediteranskoj Evropi gdje je zabilježen porast dolazaka turista za 7%, dok je u srednju, istočnu i zapadnu Evropu stiglo po 6% više turista. Nešto slabiji rezultati su zabilježeni u sjevernoj Evropi.³ Kako je Evropska unija, možemo reći, zvijezda vodilja za bh. privredu, Bosna i Hercegovina bi trebala održivi turizam posmatrati kao dugoročni strateški cilj, gdje će se kroz aktivnosti na nivou lokalnih zajednica generirati mogućnost za preduzetništvo i nova radna mjesta. Naravno, konačan cilj jeste značajnije potaknuti ekonomski rast, kako na nivou entiteta, tako i na nivou države Bosne i Hercegovine.

Trend kretanja turizma u Federaciji Bosne i Hercegovine u periodu od 2008. do 2018. godine

Kada se posmatra turizam u Bosni i Hercegovini, nažalost, ne možemo govoriti o decidnim i pouzdanim informacijama vezanih za broj posjeta i broj ostvarenih noćenja, te zbog metodogoloških neusklađenosti praćenja ovoga sektora. Navedeno rezultira kreiranje nepotpune i pogrešne slike o uspješnosti sektora turizma. Međutim, informacije sa kojima se raspolaže neumoljivo ukazuju na činjenicu da se u Bosni i Hercegovini, iz godine u godinu, u kontinuitetu značajno povećava broj stranih turista. U izvještaju MMF⁴, koji je publikovan 12.11.2019. godine pod nazivom, "Podizanje rasta na Zapadnom Balkanu: Uloga globalnih lanaca vrijednosti i izvoza usluga" konstatuje se da Bosna i Hercegovina ima veliku šansu za razvoj kroz IT sektor, turizam i komunikacije.

³ <https://mint.gov.hr/vijesti/unwto-svijetom-u-2018-putovalo-rekordnih-1-4-milijarde-turista/17929> (Datum pristupanja: 04.12.2019.)

⁴ https://www.imf.org/en/Publications/Departmental-Papers-Policy-Papers/Issues/2019/11/11/Lifting-Growth-in-the-Western-Balkans-The-Role-of-Global-Value-Chains-and-Services-Exports-46860?utm_source=Klix.ba&utm_medium=Clanak (Datum pristupanja: 03.12.2019.)

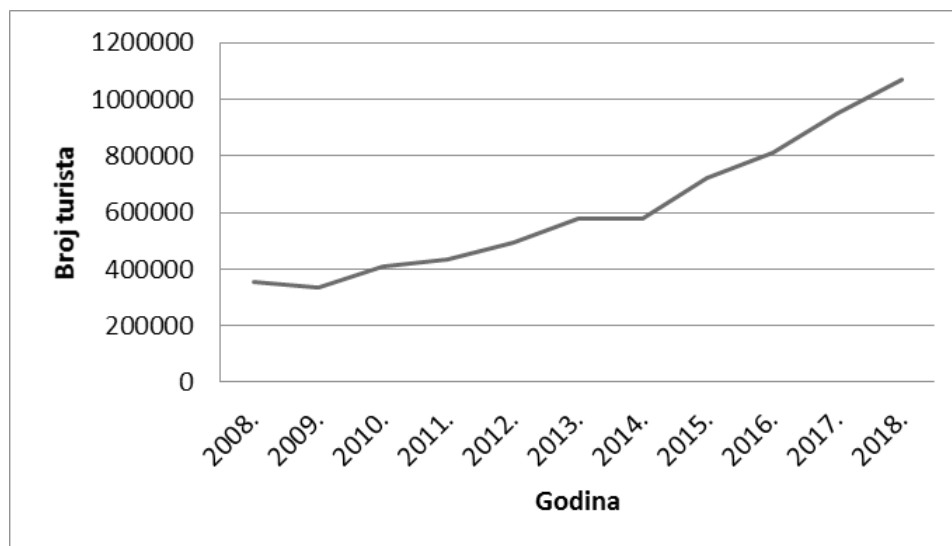
Tome u prilog ide podatak da je broj turista tokom 2017. godine iznosio cca 1,31 milion, što je predstavljalo povećanje u odnosu na 2016. godinu za 13,7%, pri čemu je i porast noćenja bio na približnom nivou. Jedan od najčešćih indikatora rasta turizma jeste doprinos ovoga sektora GDP-u zemlje. Prema ovom pokazatelju doprinos bh. turizma GDP-u BiH tokom 2017. godine je iznosio cca. 350 miliona eura, što predstavlja oko 2,3% GDP-a naše zemlje. Na osnovu dosadašnje dinamike razvoja predviđa se porast od 5,6% u periodu 2017-2027. godina.

U ovom kontekstu možemo kazati da Hrvatska u Evropskoj uniji ima najveći doprinos turizma GDP-u, gdje isti iznosi 18%. Jasno je da upravo turizam spašava Hrvatsku od bankrota, što u susjednoj državi često izaziva polemike o stanju njihove privrede. Naravno, u njihovom slučaju je dobra vijest rast turizma, međutim, neumoljiva je činjenica da skoro petina prihoda države dolaze od jednog sektora, koji je kao specifičan sektor, podložan eksternim faktorima, odnosno vremenskim prilikama u ljetnoj sezoni. Pored Hrvatske, Malta i Kipar u Evropskoj uniji imaju iznadprosječan udio turizma u GDP-u, iznad 10%. Za razliku od njih udio turizma u GDP-u Njemačke je 1,1%, Francuska 1,9%, Ujedinjeno Kraljevstvo 1,6%, Italije 2,2%, Španije 4,7%.⁵ Visok udio turizma u GDP-u nije problem sam po sebi, ali pokazuje na nerazvijenost ostalih, da kažemo realnih, poizvodnih, sektora. Optimalna vrijednost ovog pokazateljima je maksimalno 5%, što se u slučaju Bosne i Hercegovine može očekivati krajem naredne decenije. Drugim riječima rečeno, turizam treba razvijati uporedo sa ostalim sektorima, kako bi se deverzificirao rizik, odnosno zavisnost privrede Bosne i Hercegovine od jednog sektora.

U periodu od 2008-2018 godine FBiH bilježi stabilan rast dolaska turista (Grafikon 1). Svjestki trend povećanja turističkih putovanja čak i u periodu finansijske krize iz 2008. godine nije postojao u FBiH. Tako se u 2009. godini bilježi smanjenje broja turista u odnosu na godinu prije od 6%. Blago smanjenje, manje od 1%, zabilježeno je tokom 2014. u odnosu na 2013. godinu. U ostalim godinama bilježi se stabilna i visoka stopa rasta dolaska turista u Federaciju Bosne i Hercegovine. Broj turista se na kraju posmatranog perioda povećao u nominalnom iznosu za 713.929 turista, dok u relativnim pokazateljima to povećanje iznosi 201,24%.

⁵ <https://hrturizam.hr/hrvatska-ima-najveci-udio-turizma-u-bdp-u-u-europi-cak-1801-posto/> (Datum pristupanja: 02.12.2019.)

Grafikon 1.: Ukupan broj turista u FBiH u periodu 2008-2018 godina

Izvor: Federalni zavod za statistiku, Federacija u brojevima (2008-2018)

Dalje, u Bosni i Hercegovini je tokom 2016. godine turizam zapošljavao oko 22.000 radnika, te se sa naznačenom projekcijom povećanja broja turista može očekivati i značajnije povećanje broja radnika na nivo od cca. 30.000 direktno zaposlenih u narednih 10-ak godina. Širi pogled na turizam upućuje na sljedeće. Direktno i indirektno turizam je u Bosni i Hercegovini tokom 2017. godine uključivao ukupno 81.500 radnih mjesta, a prema procjeni Svjetske turističke organizacije taj broj će se na kraju 2028. godine povećati na 103.000 radnih mjesta.

PREGLED DOSADAŠNJIH ISTRAŽIVANJA

Balaguer and Cantavella-Jorda (2002)⁶ u svom istraživanju upotrebom Grangerovog testa dolaze do zaključka da prihodi od internacionalnog turizma pozitivno utiču na ekonomski rast Španije. Analiziran je vremenski period 1975-1997. Također, do istog zaključka dolaze Srinivasan, Kumar i Ganesh (2012)⁷ analizirajući podatke za Šri Lanku u periodu od 1969-2009. Autori konstatuju postojanje kratkoročnog i dugoročnog pozitivnog uticaja.

6 Balaguer, J. & Cantavella-Jorda, M. (2002). Tourism as a long-run economic growth factor: The Spanish case. *Applied Economics*, 34(7), str. 877-884.

7 Srinivasan, P., Santhosh, K.P.K. & Ganesh, L. (2012). Tourism and economic growth in Sri Lanka: An ARDL bounds testing approach. *Environment and Urbanization ASIA*, 3(2), str. 397-405.

Fayissa, Nsiah & Tadasse (2008)⁸ su istraživali uzročno-posljedičnu vezu između prihoda od turizma i ekonomskog rasta, korištenjem panel podataka za 42 afričke zemlje u periodu od 1995. do 2004. godine. U radu su koristili dinamični panel model (GMM), te modele fiksnih i slučajnih efekata. Empirijska analiza pokazuje da prihodi od turizma imaju pozitivan uticaj na trenutni nivo proizvodnje i ekonomskog rasta posmatranih zemalja supsaharske Afrike.

Akan, Işık i Arslan (2009)⁹ u radu su istraživali uzročno-posljedičnu vezu između sektora turizma i ekonomskog rasta Turske. Autori su u radu primijenili Phillips Perronov test, Granger Causality test i vektorski autoregresioni model (VAR). Analiziran je vremenski period od 1985. do 2007. godine. Rezultati istraživanja ukazuju za prihodi od internacionalnog turizma pozitivno utiču na ekonomski rast Turske.

Ekanayake i Long (2012)¹⁰ su istraživali odnos između razvoja turizma i ekonomskog rasta zemalja u razvoju koristeći tehnike kointegracijskog panela za period 1995-2009. Rezultati potpunog korigovanog modela najmanjih kvadrata (FMOLS) ukazuju da prihodi od turizma imaju pozitivan efekata na ekonomski rast zemalja u razvoju. Dobiveni rezultati sugeriraju da se vlade zemalja u razvoju trebaju posvetiti ekonomskim politikama kojima se promovira turizam kao potencijalni izvor ekonomskog rasta.

Tang i Tan (2015)¹¹ istražuju uzročno-posljedičnu vezu između turizma i ekonomskog rasta Malezije za period od 1975. do 2011. godine. Autori su koristili model izveden iz Solowe teorije rasta. Rezultati empirijske analize ukazuju na pozitivan uticaj turizma na ekonomski rast kako kratkoročno, tako i dugoročno. Rezultati Granger testa pokazuju da turizam uzrokuje ekonomski rast. Kum, Aslan i Gungor (2015)¹² analiziraju odnos između turističke aktivnosti i ekonomskog rasta na primjeru 11 država u periodu od 1995. do 2013. godine. Autori su koristili potpuni korigovani model najmanjih kvadrata (FMOLS) i dinamični model (DOLS). Zaključak je da

---

8 Fayissa, B., Nsiah, C. & Tadasse, B. (2008). The Impact of Tourism on Economic Growth and Development in Africa. Working Papers, 200716. str. 1-22.

9 Akan, Yusuf, Işık, Cem & Arslan, Ibrahim. (2009). The Impact of Tourism on Economic Growth: The Case of Turkey. *Journal of Tourism*, 9.

10 Ekanayake E. M. & Aubrey E. Long (2012) Tourism development and economic growth in developing countries. *The International Journal of Business and Finance Research*, 6(1) str. 51-63.

11 Tang, C.F. & Tan, E.C. (2015). Does tourism effectively stimulate Malaysia's economic growth? *Tourism Management*, 46, str. 158-163.

12 Hakan, Kum, Alper, Aslan & Merve, Gungor. (2015). Tourism and Economic Growth: The Case of Next-11 Countries, 5(4), str. 1075-1081.

postoji dugoročna veza između dolaska turista i bruto domaćeg proizvoda, odnosno broj turističkih dolazaka pozitivno utiče na stopu rasta GDP posmatranih zemalja.

KVANTITATIVNA ANALIZA DEFINISANOG MODELA

Kao mjera ekonomskog rasta FBiH korišten je bruto domaći proizvod ostvaren u Federaciji. Prethodno je pomenuto da je period posmatranja istraživanja za obje uključene varijable u model, i za ekonomski rast i broj turističkih posjeta u FBiH, od 2008. do 2018. godine. Podaci Federalnog zavoda za statistiku korišteni su kao izvori podataka za ekonomski rast i broj turističkih posjeta u FBiH. Ocjena i ispitivanje definisanog modela provedeno je upotrebom softverskog paketa SPSS (*eng. Statistical Package for the Social Sciences*).¹³

Regresijski pokazatelji modela

Prvi pokazatelj koji se tumači iz sumarnih rezultata regresijske analize je koeficijent korelacije koji pokazuje smjer i jačinu povezanosti posmatranih pojava. Na osnovu rezultata ove regresijske analize može se uočiti značajna i visoka povezanost između ekonomskog rasta i broja turističkih posjeta u FBiH. U tabeli 1. data je vrijednost koeficijenta korelacije. Koeficijent korelacije visok je i pozitivan, vrijednost koeficijenta je 0.97.

Budući da je visok koeficijent korelacije očekivano je i da vrijednost koeficijenta determinacije, odnosno prilagođenog koeficijenta determinacije bude visok. Koeficijent determinacije pokazuje procenat varijabilneta zavisne varijable koji je objašnjen uključenom nezavisnom varijablom.

Prema rezultatima regresijske analize vrijednost koeficijenta determinacije je 0.947. Ovdje je bitno pomenuti da je prilagođeni koeficijent determinacije 94%, a što se može koristiti u određenim komparacijama modela ako bi se uključilo više nezavisnih varijabli u modele.

¹³ Svi statistički i ekonometrijski proračuni samostalni su rad autora na osnovu podataka o GDP-u i broja turističkih posjeta preuzetih iz Federalnog zavoda za statistiku.

Tabela 1.: Sumarni regresijski rezultati

Model Summary^b

Model Summary ^b										
Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate	Change Statistics					Durbin-Watson
					R Square Change	F Change	df1	df2	Sig. F Change	
1	,973 ^a	,947	,941	589606,6716	,947	160,489	1	9	,000	2,531

a. Predictors: (Constant), Brojturista

b. Dependent Variable: GDP

Izvor: Autori

Rezultati ANOVA testa prikazani su u tabeli 2.. ANOVA test na osnovu vrijednosti F i t statistike daje određenu ocjenu kvaliteta modela, odnosno daje odgovor da li je model pogodan za objašnjavanje varijabiliteta zavisne promjenljive.

Rezultati pokazuju da se može odbaciti H_0 ovog testa, $p = 0.000$ ($H_0: b_1 = 0$), odnosno prihvata se $H_1: b_1 \neq 0$, što znači da se varijabilnost ekonomskog rasta u FBiH može objasniti ovim modelom.

Tabela 2.: Rezultati ANOVA testa

ANOVA^b

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	5,579E+13	1	5,579E+13	160,489	,000 ^b
	Residual	3,129E+12	9	3,476E+11		
	Total	5,892E+13	10			

Izvor: Autori

U nastavku je potrebno protumačiti i regresijske koeficijente, utvrditi njihovu vrijednost i statističku značajnost.

Izračunati regresijski koeficijent (β_1) je značajan na nivou statističke značajnosti 1% ($p = 0.000$), što se može vidjeti iz tabele 3. Vrijednost ovog regresijskog koeficijenta pokazuje da ako se broj turističkih posjeta u FBiH poveća za jedan doći će do povećanja bruto društvenog proizvoda za 9.583 KM.

Tabela 3.: Regresijski koeficijenti

Coefficients^a

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	11707073,98	495920,531		23,607	,000
	Brojturista	9,583	,756	,973	12,668	,000

Izvor: Autori

Ocjena kvaliteta modela

Prethodno je ANOVA testom utvrđeno da je model statistički značajan za objašnjavanje varijabiliteta zavisne promjenljive, ekonomskog rasta.

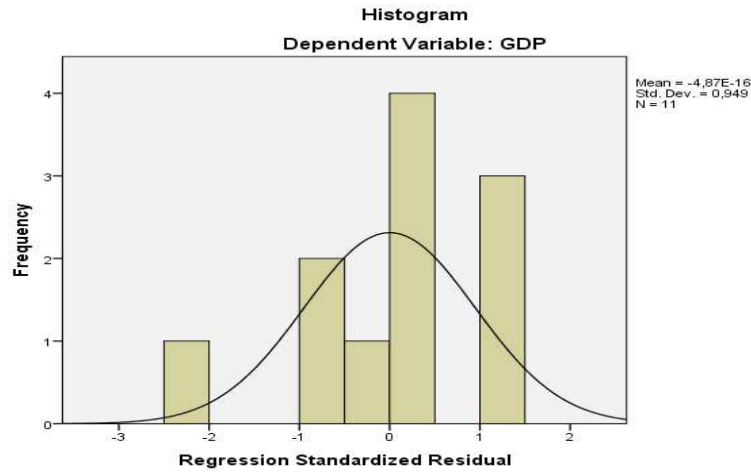
Kako bi se provjerile odgovarajuće statističke pretpostavke modela linearne regresije korišteni su testovi ocjene kvaliteta modela. Najznačajnije statističke pretpostavke ovakih modela su: normalnost distribucije, homoskedastičnost i odsustvo autokorelacije.

Za testiranje prisustva autokorelacije korišten je Durbin-Watson test, prikazan u tabeli 1. Vrijednosti Durbin-Watson testa je 2.5, što ukazuje na odsustvo autokorelacije u modelu. Pravilo ja da vrijednost testa mora biti u intervalu 1 do 3, kako bi se mogao donijeti zaključak o nepostojanju autokorelacije (Field, 2009).¹⁴

Za testiranje normalnost distribucije, te eventualno prisustvo heteroskedastičnosti korišteni su grafički prikazi. Tako je za testiranje normalnosti distribucije korišten histogram. Na slici 1. prikazan je histogram. Grafički prikaz ukazuje na normalnu distribuiranost podataka oko srednje vrijednosti.

¹⁴ Field, A.P. (2009). *Discovering statistics using SPSS: and sex and drugs and rock 'n' roll* (3rd edition). London: Sage.

Slika 1.: Histogram

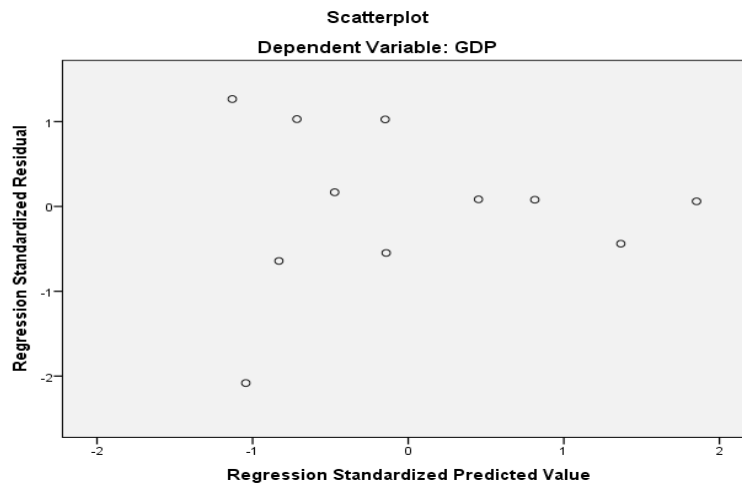

Izvor: Autori

Kako bi se testiralo prisustvo eventualne heteroskedastičnosti korišten je scatterplot. Na slici 2. prikazan je scatterplot. Na slici se može uočiti raspršenost podataka tako da se odbacuje postojanje heteroskedastičnosti, potvrđujući zapravo postojanje homoskedastičnosti reziduala.

U slučaju da su reziduali bili grupisani u određenom dijelu scatterplota tada ne bi bilo moguće odbaciti hipotezu o postojanju heteroskedastičnosti i model ne bi zadovoljio ovu osnovnu statističku ocjenu kvaliteta.

Slika 2.: Scatterplot

Izvor: Autori

Zahvaljujći ovakim rezultatima testova normalnosti distribucije i heteroskedastičnosti može se zaključiti da model zadovoljava ove osnovne statističke kriterije kvaliteta ocjene, reziduali su normalno distribuirani i homoskedastični.

Kako bi se ispitao potencijalni *uticaja* na obzervacije i prisustvo outlier-a koji bi mogli ugroziti kvalitet regersijskog modela korišteni su testovi: Leverage Value i Cook's Distance. Rezultati su prikazani u tabeli 4. Prosječna Laverage Value je 0.091 dok je kritična vrijednost 0.343 što znači da nema značajnog uticaja nezavisne promjenljive na obzervacije.

Vrijednost Cook's Distance testa je 0.677, dakle manje od 1 što još jednom potvrđuje da nema ni aktuelnog uticaja, odnosno da potencijalni outlier-i ne mogu ugroziti kvalitet regresijskog modela.

Tabela 4.: Statistika rezidula

Residuals Statistics ^a					
	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation	N
Predicted Value	14900754,00	21947926,00	17572071,36	2362026,579	11
Std. Predicted Value	-1,131	1,853	,000	1,000	11
Standard Error of Predicted Value	179730,813	388477,094	244088,155	63168,626	11
Adjusted Predicted Value	14691720,00	21920632,00	17579784,13	2367005,447	11
Residual	-1227523,500	746278,3125	,00000	559350,0017	11
Std. Residual	-2,082	1,266	,000	,949	11
Stud. Residual	-2,327	1,432	-,006	1,049	11
Deleted Residual	-1534120,125	955312,4375	-7712,76691	684996,8093	11
Stud. Deleted Residual	-3,478	1,537	-,095	1,337	11
Mahal. Distance	,020	3,432	,909	1,013	11
Cook's Distance	,000	,677	,113	,204	11
Centered Leverage Value	,002	,343	,091	,101	11

a Dependent Variable: GDP

Izvor: Autori

Na osnovu provedenih i ovih dodatnih testova zaključuje se da model zadovoljava sve statističke parametre kvaliteta ocjene, te da je dobra reprezentacija stvarnosti i može poslužiti za optimalna ekonomska i poslovna odlučivanja.

ZAKLJUČAK

Pitanje ekonomskog rasta je krucijalno pitanje bilo koje nacionalne ekonomije, pa tako i ekonomije FBiH. Od posebne važnosti je praćenje trenda ekonomskog rasta i njegovih generatora. Do '90 tih godina privreda FBiH se temeljila na realnom, proizvodnom sektoru, koji je zapošljavao veliki broj ljudi i bio bazični pokretač ekonomskog rasta.

Novija kretanja i svjetske i nacionalne ekonomije ukazuju na napuštanje ranijih sistema, odnosno uređenja socijalističkih ekonomija zasnovanih na velikim preduzećima kao generatorima ekonomskog rasta. Sadašnji trend bilo koje tržišne ekonomije usmjeren je na promociju i jačanje malih i srednjih preduzeća, te općenito uslužnog sektora, kao pokretača rasta nacionalne ekonomije.

U novije vrijeme sve više se razmatra značajnost sektora turizma na ekonomski rast s obzirom na globalna kretanja u ovom sektoru. Podaci Svjetske turističke organizacije pokazuju da je tokom 2018. godine u svijetu zabilježeno 1,4 mlrd turističkih dolazaka, što je predstavljalo povećanje za 6% u odnosu na 2017. godinu, dok se u isto vrijeme bilježi stopa rasta globalne privrede od 3,7%. Svjetska turistička organizacija procjenjuje rast turističkih putovanja tokom 2019. godine do 4%. Navedeno jasno ukazuje da u globalnim okvirima turizam predstavlja najsnažniji pokretač rasta i razvoja, te mu treba pristupiti sa pažnjom i na održiv način.

Također, u periodu od 2008-2018 godine FBiH bilježi stabilan rast dolaska turista. U 2009. godini bilježi smanjenje broja turista u odnosu na godinu prije od 6%. Blago smanjenje, manje od 1%, zabilježeno je tokom 2014. u odnosu na 2013. godinu. U ostalim godinama bilježi se stabilna i visoka stopa rasta dolaska turista u Federaciju Bosne i Hercegovine. Broj turista se na kraju posmatranog perioda povećao u relativnim pokazateljima za 201,24%. Ovakava kretanja u sektoru turizma FBiH imaju značajne pozitivne reprekusije i na jedan od najvećih problema bh ekonomije, nezaposlenost. Naime, direktno i indirektno turizam je u Bosni i Hercegovini tokom 2017. godine uključivao ukupno 81.500 radnih mjesta, a prema procjeni Svjetske turističke organizacije taj broj će se na kraju 2028. godine povećati na 103.000 radnih mjesta.

Prethodno istaknuta realna značajnost sektora turizma na ekonomski rast nacionalnih ekonomija u posljednjih dvadesetak godina polučila je nizom naučnih studija, koje su primjenom odgovarajuće metodologije,

s obzirom na predmet istraživanja i dostupnost podataka provjeravale postojanje, smjer i intezitet uticaja sektora turizma na ekonomski rast. Dominatno je, u većini ovakih studija, dokazano da pozitivna kretanja u sektoru turizma (povećanje prihoda od turizma, povećanje broja turističkih posjeta i slično) imaju statistički značajan pozitivan uticaj na ekonomski rast.

Na osnovu pregleda teorijske i empirijske literature kreiran je i model ovog istraživanja, koji je imao za cilj provjeriti uticaj broja turističkih posjeta na ekonomski rast FBiH. Primjenom metode linearne regresije dokazano je da je broj turističkih posjeta statistički značajno povezan sa ekonomskim rastom FBiH, što je u skladu sa dosadašnjim istraživanjima u ovoj oblasti. Također, postoji i statistički značajan uticaj broja turističkih posjeta na GDP FBiH (koeficijent determinacije je oko 94%), a model zadovoljava sve statističke i ekonometrijske testove korektnosti postavke i ocjene kvaliteta modela. Provedeno istraživanje na taj način osigurava dovoljno inputa za donošenje optimalnih i ekonomskih i poslovnih odluka u ispitanom području.

Najveće ograničenje ovog istraživanja bila je dostupnost i kvalitet podataka, s obzirom da se prati jako malo broj podataka vezanih za sektor turizma u FBiH. Kontaktiranjem Federalnog zavoda za statistiku navedeni problemi, za potrebe ovog istraživanja, su prevaziđeni.

U nastavku istraživanja bilo bi korisno provesti istraživanja uključujući veći broj pokazatelja sektora turizma, kako za FBiH, tako i za cijelu BiH, te na taj način proširiti početni linearni model na multipli. Također, značajno bi bilo provesti i panel istraživanje na zemljama iz regiona, kako bi se dobili generalniji i uporedniji zaključci bitni za donošenje optimalnih ekonomskih i poslovnih odluka.

LITERATURA

1. Akan, Yusuf, Işık, Cem & Arslan, Ibrahim. (2009). The Impact of Tourism on Economic Growth: The Case of Turkey. *Journal of Tourism*. 9.
2. Balaguer, J. & Cantavella-Jorda, M. (2002). Tourism as a long-run economic growth factor: The Spanish case. *Applied Economics*, 34(7), str. 877-884.
3. Centralna banka, Izvještaj za 2018. godinu, str. 33.
4. Ekanayake E. M. & Aubrey E. Long (2012) Tourism development and economic growth in developing countries. *The International Journal of Business and Finance Research*, 6(1) str. 51-63.
5. Ekonomski institut Sarajevo (2010), Studija turističkih potencijala Grada Mostara, Sarajevo, str. 75.
6. Fayissa, B., Nsiah, C. & Tadasse, B. (2008). The Impact of Tourism on Economic Growth and Development in Africa. *Working Papers*, 200716. str. 1-22.
7. Field, A.P. (2009). *Discovering statistics using SPSS: and sex and drugs and rock 'n' roll* (3rd edition). London: Sage.
8. Hakan, Kum, Alper, Aslan & Merve, Gungor. (2015). Tourism and Economic Growth: The Case of Next-11 Countries, 5(4), str. 1075-1081.
9. Srinivasan, P., Santhosh, K.P.K. & Ganesh, L. (2012). Tourism and economic growth in Sri Lanka: An ARDL bounds testing approach. *Environment and Urbanization ASIA*, 3(2), str. 397-405.
10. Tang, C.F. & Tan, E.C. (2015). Does tourism effectively stimulate Malaysia's economic growth? *Tourism Management*, 46, str. 158-163.
11. <https://mint.gov.hr/vijesti/unwto-svijetom-u-2018-putovalo-rekordnih-1-4-milijarde-turista/17929> (Datum pristupanja: 04.12.2019.)
12. https://www.imf.org/en/Publications/Departmental-Papers-Policy-Papers/Issues/2019/11/11/Lifting-Growth-in-the-Western-Balkans-The-Role-of-Global-Value-Chains-and-Services-Exports-46860?utm_source=Klix.ba&utm_medium=Clanak (Datum pristupanja: 03.12.2019.)
13. <https://hrturizam.hr/hrvatska-ima-najveci-udio-turizma-u-bdp-u-europi-cak-1801-posto/> (Datum pristupanja: 02.12.2019.)